

27.05.2024

I. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

Έννοια και αναφορά

Λεκάκου-Τοπιντζή σελ. 245-248

Πώς προσδιορίζεται η σημασία μιας λέξης;

Είτε με μεταγλώσσα, δηλ. χρησιμοποιεί πάλι άλλες λέξεις, για να περιγράψει τα χαρακτηριστικά μιας λέξης π.χ. γάτα : «κοινή ονομασία και για τα δύο γένη (γάτος-γάτα) μικρόσωμου σαρκοφάγου τετράποδου της οικογένειας των αιλουροειδών, που είναι συνήθως εξημερωμένο».

Είτε με μεταγλώσσα από άλλη γλώσσα: τί σημαίνει *cat* ; - γάτα.

Είτε απλά δείχνοντας μια γάτα, στον κόσμο, χρησιμοποιώντας την εξωγλωσσική πραγματικότητα.

Εδώ υπάρχει η διαφορά μεταξύ της έννοιας (sense) της λέξης και της αναφοράς (reference). Η έννοια προσδιορίζεται ενδογλωσσικά ενώ η αναφορά παραπέμπει στην εξωγλωσσική πραγματικότητα.

Η αναφορά μπορεί να είναι συγκεκριμένη ή μη συγκεκριμένη και σε αυτό παίζει ρόλο η μορφολογία και η σύνταξη: το αόριστο άρθρο συντασσόμενο με το ουσιαστικό του αποδίδει μη συγκεκριμένη σημασία, το οριστικό συγκεκριμένη:

Θα παντρευτεί την υπάλληλό του.

Θα παντρευτεί μια υπάλληλό του.

Το οριστικό άρθρο με ένα ουσιαστικό μπορεί να μην αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη οντότητα στον κόσμο αλλά στο είδος :

Προτιμώ τον καφέ από το τσάι.

Η γαλάζια φάλαινα είναι είδος υπό εξαφάνιση.

Και εδώ, βλέπουμε για άλλη μια φορά πώς διαπλέκονται βεβαίως και δεν είναι αυτόνομα τα επίπεδα ανάλυσης (η μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογία, εν προκειμένω).

Επίσης, η αναφορά μπορεί να είναι σταθερή (ο ήλιος, η σελήνη) ή μεταβλητή (η/ο πρόεδρος της δημοκρατίας αλλάζει κάθε πέντε χρόνια πρόσωπο αναφοράς)

Κυριολεκτική σημασία : περιγραφική/γνωστική σημασία (π.χ. οι λέξεις *τρώω, παγωτό* : όπως στο λεξικό, χαρακτηριστικά της έννοιας / μη κυριολεκτική σημασία, π.χ. φράσεις ιδιωματικές «*τρώω ξύλο*» (που όμως όταν είναι παγιωμένες, αποτελούν μέρος της πολυσημίας της λέξης-βλ. παρακάτω), η μεταφορά, η μετωνυμία [μια γλωσσική έκφραση που παραπέμπει τυπικά, κυριολεκτικά, σε μια οντότητα Α μπορούμε να τη χρησιμοποιήσουμε προκειμένου να παραπέμφουμε, μη κυριολεκτικά αυτή τη φορά, σε μια άλλη οντότητα Β, με βάση τη στενότητα/εγγύτητα της σχέσης τους (περιέχον-περιεχόμενο, δημιουργός-έργο, το μέρος για το όλον και αντίστροφα)]

(σελ. 251-253, Λεκάκου – Τοπιντζή)

Υπωνυμία – υπερωνυμία: η σχέση του εγκλεισμού ενός ειδικότερου λεξήματος σε ένα γενικότερο, π.χ. *γάτα – ζώο, παιδί-άνθρωπος, τρυπάνι-εργαλείο, κ.λπ.*

Πολυσημία (μια λέξη πολλές παραπλήσιες ή σχετιζόμενες με κάποιο τρόπο σημασίες, π.χ. *πόδι, ξύλο, κλπ*)

Ομωνυμία : ίδια ακριβώς μορφή – εντελώς διαφορετική σημασία (π.χ. *πλάνη : λάθος, λανθασμένη κρίση / πλάνη: εργαλείο λείανσης σκληρών επιφανειών*)

Αντωνυμία/αντώνυμα: απλά αντώνυμα (*ζωντανός-νεκρός, το ένα συνεπάγεται άρνηση του άλλου*), διαβαθμίσιμα (*κρύος-ζεστός, χλιαρός*), αντίστροφα (*εργοδότης – υπάλληλος, πατέρας-γιος/κόρη*)

Συνωνυμία : αντίστροφα από την ομωνυμία, λέξεις με διαφορετική μορφή έχουν την ίδια σημασία (π.χ. *παπάς – ιερέας, πλοίο-καράβι, μπαμπάς- πατέρας, κλπ*).

Ωστόσο, ενώ τα μέλη σε κάθε ζεύγος έχουν την ίδια περιγραφική σημασία, μπορούμε να δούμε διαφοροποιήσεις σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα, άλλη χρήση των λέξεων. Π.χ. σε ιδιωματικές εκφράσεις η μία από τις δύο: «*τα ράσα δεν κάνουν τον παπά*», «*έπεσαν έξω τα καράβια μου*» κ.λπ.

Τα ζεύγη *πατέρας – μπαμπάς, ανάδοχος – νονός, φοιτητές του πρώτου έτους – πρωτοετάκια* έχουν διαφορετική εκφραστική /συναισθηματική σημασία (στα

δεύτερα εκφράζεται συναισθηματική στάση του/της ομιλητή-τριας απέναντι σε αυτό που αναφέρεται. Και έτσι δεν μπορούν να μπουν στα ίδια συμφραζόμενα (π.χ. «σ'αγαπώ πολύ ανάδοχέ μου») ή-και δεν έχουν την ίδια χρήση ανάλογα με την περίσταση επικοινωνίας, το είδος κειμένου, κ.λπ.

Επομένως, πολύ σπάνια κάποια ζεύγη λέξεων θα μπορούσαν να θεωρηθούν απόλυτα συνώνυμες, δηλαδή (Lyons 1999) : α) όλες οι σημασίες τους να ταυτίζονται β) να είναι συνώνυμες σε όλα τα περικείμενα γ) να είναι αντίστοιχες σε όλα τα επίπεδα σημασίας, περιγραφικής και μη περιγραφικής.

Με τα λόγια των Γεωργαλίδου, Σηφianού & Τσάκωνα (2014, 14)*, «Βλέπουμε λοιπόν ότι απόλυτη αντιστοίχιση μεταξύ μορφής και σημασίας στην πράξη δεν υπάρχει, εφόσον ο καθημερινός λόγος καθιστά προφανή τη δυνατότητα των ομιλητών/τριών να κατασκευάσουν τα μηνύματά τους αντλώντας από μια ποικιλία εναλλακτικών δομικών εκφραστικών μέσων. Ταυτόχρονα, διαπιστώνουμε για άλλη μια φορά την οικονομία και τη λειτουργικότητα των γλωσσικών συστημάτων μέσα από τη δυνατότητά τους να εγγράφουν εναλλακτικές ή/και πολλαπλές λειτουργίες στα ίδια δομικά σχήματα (ένα νόημα/εναλλακτικοί τρόποι έκφρασής του, μια δομή/πολλαπλές σημάνσεις)».

* Γεωργαλίδου, Μ., Σηφianού, Μ. & Τσάκωνα, Β. (επιμ.). 2014. *Ανάλυση λόγου, Θεωρία και εφαρμογές*. Αθήνα: Νήσος.

II. Και εδώ, περνάμε στη **Πραγματολογία:**

Η γλώσσα χρησιμοποιείται για να εκπληρώσει συγκεκριμένους στόχους σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας. Και η Πραγματολογία μελετά τη γλωσσική σημασία (όπως η σημασιολογία). Αλλά διαφοροποιείται ως προς το είδος της σημασίας που μελετά.

(Παυλίδου) Στο επίκεντρο της πραγματολογικής προσέγγισης της γλώσσας βρίσκεται η διαδικασία παραγωγής νοήματος το οποίο δεν ταυτίζεται με τη σημασία των λέξεων που εκφωνούνται και είναι άμεσα συναρτημένο με το συμφραστικό πλαίσιο/περικείμενο -γλωσσικό και εξωγλωσσικό- της εκφώνησης.

Η στροφή του ενδιαφέροντος από τη σημασία των λέξεων/φράσεων/προτάσεων στα εκφωνήματα, στη συμφραστική γείωσή της και στο νόημα του ομιλούντος ατόμου, με

όλα τα παρεπόμενά τους, επέτρεψε την καλύτερη κατανόηση διαφόρων ζητημάτων (π.χ. αναφορά, δείξη, προϋπόθεση κ.ά.) τα οποία η σύνταξη και η σημασιολογία δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ικανοποιητικά. Ταυτόχρονα, με τις παραπάνω θεωρίες άνοιξε και ο δρόμος για μια συνεκτικότερη εξέταση της διαπροσωπικής λειτουργίας της γλώσσας.

(σκεφτείτε ότι μέχρι τώρα τα παραδείγματα που δώσαμε ήταν προτάσεις, φράσεις ή λέξεις, τα περισσότερα εκτός πλαισίου επικοινωνίας, κατασκευασμένες από τον γλωσσολόγο που τις φέρνει ως παράδειγμα. Ωστόσο, εάν στα παραδείγματα «σ' αγαπώ πολύ, *ανάδοχε»/ «σ' αγαπώ πολύ, νονέ», «άρτος-ψωμί» κ.λπ., δεν βάλω την κοινωνική παράμετρο, την χρήση σε διαφορετικά συμφραζόμενα, είδη λόγου, περιστάσεις επικοινωνίας, δεν μπορώ να εξηγήσω επαρκώς γιατί δεν είναι απόλυτα συνώνυμα, αφού έχουν τα ίδια σημασιολογικά χρκα και το ίδιο αντικείμενο αναφοράς).

Έτσι λοιπόν **στρεφόμαστε από την εξέταση της πρότασης στο εκφώνημα** και από το γλωσσικό σύστημα στην γλωσσική δραστηριότητα.

Για την Πραγματολογία:

Εκφώνημα: αποτελεί *μορφή γλωσσικής δράσης* της οποίας η σημασία προσδιορίζεται από το περικείμενο και από τις επικοινωνιακές προθέσεις του/της ομιλητή-τριας. Με αυτή την έννοια το εκφώνημα συνίσταται *στη χρήση* μιας πρότασης, φράσης ή και λέξης *σε συγκεκριμένο περικείμενο*. Στην παραγωγή της σημασίας εμπλέκεται και ο/η συνομιλητής-τρια αφού χρειάζεται να ερμηνεύσει την πρόθεση του ομιλητή-τριας.

Ενώ *πρόταση*: λέξεις που συνδέονται μεταξύ τους μέσω των γραμματικών κανόνων της γλώσσας (μορφοσυντακτικών)

Επίσης, περνάμε από τη γλωσσική ικανότητα κατά Chomsky (1965) στην επικοινωνιακή ικανότητα (Hymes 1974): *Η επικοινωνιακή ικανότητα περικλείει την ολότητα της γλωσσικής συμπεριφοράς, δηλαδή δεν περιορίζεται στη γλωσσική ικανότητα όπως την ορίζει ο Chomsky (π.χ. 1965), με την έννοια της γνώσης του γλωσσικού συστήματος, αλλά περιλαμβάνει και την ικανότητα χρήσης αυτού του συστήματος σε διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά συμφραζόμενα. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την ικανότητα που έχουν οι ομιλητές, όχι μόνο να παράγουν και να κατανοούν γραμματικά ορθές προτάσεις αλλά και να γνωρίζουν τις κοινωνικές συνθήκες της χρήσης αυτών των προτάσεων σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Αυτές οι συνθήκες καθορίζονται από παράγοντες όπως: ποιος μιλάει, σε ποιον, πού, με ποιο σκοπό, για ποιο θέμα και μέσω ποιου διαύλου επικοινωνίας.* (https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=95)

(Λεκάκου-Τοπιντζή, σελ. 286-289)

Περικείμενο γλωσσικό : συνίσταται στα γλωσσικά στοιχεία που περιβάλλουν ένα απόσπασμα λόγου (μια λέξη, μια φράση, ή μια ολόκληρη πρόταση).

1. Έφαγα όλα τα καναπεδάκια κι έσκασα!
2. - Έχει πουθενά να καθίσουμε;
- Έχει καναπεδάκια.

Η απάντηση «έχει καναπεδάκια», εκτός περικειμένου μπορεί να αναφέρεται τόσο στα εδώδιμα καναπεδάκια όσο και στα έπιπλα, εδώ αυτό που παραπέμπει στη σημασία «έπιπλα» είναι η ερώτηση, επομένως το γλωσσικό περικείμενο στο πλαίσιο του οποίου εμφανίζεται η λέξη «καναπεδάκια».

Περικείμενο εξωγλωσσικό :

Χωροχρονικές πτυχές μιας επικοινωνιακής περιστασης (παράδειγμα **Λεκάκου – Τοπιντζή, σελ. 287)**

Προϋπάρχουσα γνώση για τον κόσμο (εγκυκλοπαιδική, πολιτισμική, κοινωνική)

[στη βιβλιογραφία διαχωρίζεται ενίοτε ως *γνωστικό περικείμενο*]

Ποιο γνωστικό περικείμενο επιτρέπει να κατανοήσουμε το χιούμορ στο παρακάτω;

Dell Hymes (1974), model speaking – συνιστώσες του επικοινωνιακού γεγονότος:

(https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=95)

Και **Λεκάκου-Τοπιντζή, σελ. 416-417)**

S → setting → σκηνικό (με την ψυχολογική και πολιτισμική έννοια, π.χ. εορταστικό κλίμα), περιβάλλον (εστιατόριο, παν/μιο)

P → participants → συμμετέχοντες

E → ends → σκοποί, αποτελέσματα, τελική επιδίωξη, στόχοι προσωπικοί ή μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής κοινότητας Π.Χ. σε μια βράβευση, το άτομο που βγάζει λόγο για την επικείμενη βράβευση έχει ως συμβατικό στόχο να αφηγηθεί, να επαινέσει, να αιτιολογήσει τη βράβευση, να προετοιμάσει λεκτικά τη στιγμή της απονομής. Αλλά προσωπικός στόχος είναι ενδεχομένως να επιδείξει τις ρητορικές του ικανότητες.

A → acts → μορφή & περιεχόμενο (γλωσσικές πράξεις, και ποια η μορφή που παίρνουν, με τι σειρά κ.λπ). Π.χ. μια εντολή (γλωσσική πράξη) εκφέρεται με ποικίλους τρόπους όσον αφορά γραμματικοσυντακτικές και λεξιλογικές επιλογές ανάλογα με τα συμφραζόμενα στο σύνολό τους.

K → key → τόνος/ επίπεδο ύφους (επίσημο, χιουμοριστικό, φιλικό, ειρωνικό, κ.λπ)

I → instrumentalities → κανάλι, μέσον (π.χ. προφορικό/γραφτό, δίαυλοι επικοινωνίας, κώδικες γλωσσικοί και εξωγλωσσικοί και τρόποι χρήσης τους).

N → norms → κανονικότητες, νόρμες διεπίδρασης και ερμηνείας (τρόποι ομιλίας, πότε και ποιος μιλάει, τυπικό που πρέπει να ακολουθηθεί σε ορισμένες περιστάσεις, σιωπές, ερμηνεία συμπεριφορών γλωσσικών και μη, τί θεωρείται αποδεκτό, τι ευγενικό κλπ).

G → genre → κειμενικό είδος, είδος λόγου, με συγκεκριμένα τυπικά γνωρίσματα όπως παραμύθι, ανέκδοτο, διάλεξη, ιατρική επίσκεψη, κ.λπ.

Όλες αυτές οι συνιστώσες αλληλοπροσδιορίζονται και η παραμικρή αλλαγή -έστω και σε μια από αυτές- διαφοροποιεί τη συγκρότηση του μηνύματος για τον συνομιλητή-τρια.

Προϋπόθεση (presupposition)

(Λεκάκου- Τοπιντζή, σελ. 295-297)

Οι προϋποθέσεις μπορούν να οριστούν ως λογικές προτάσεις των οποίων η αλήθεια θεωρείται δεδομένη (given knowledge).

Οτιδήποτε ο/η ομιλητής-τρια θεωρεί ότι ισχύει ή ότι είναι γνωστό από τον συνομιλητή-τρια και λειτουργεί ως ένα είδος συνθήκης που πρέπει να προϋπάρχει ώστε το εκφώνημα να είναι επικοινωνιακά κατάλληλο. Π.χ.

Ο νέος βασιλιάς της Γαλλίας είναι φαλακρός > Υπάρχει ένας (και μόνο) βασιλιάς της Γαλλίας

Όλα τα παιδιά του Πέτρου είναι προκομμένα > Ο Πέτρος έχει παιδιά.

Ο ομάδα έκανε πάλι το θαύμα της > η ομάδα αυτή κάνει 'θαύματα'. Η ομάδα αυτή έχει ξανακάνει 'θαύμα'.

Η έννοια της προϋπόθεσης συνδέεται με την έννοια του κοινού εδάφους (common ground – shared knowledge) με τα όσα οι συνομιλητές θεωρούν γνωστά και δεδομένα και συνεπώς δεν κρίνουν απαραίτητο να το εκφράσουν ρητά. (Είναι σημαντικό μέρος του περικειμένου).

Σημαντική η διάκρισή της από την συνεπαγωγή (entailment).

Προϋπόθεση: αφορά κάτι που ο/η ομιλητής-τρια θεωρεί δεδομένο εκ των προτέρων, ότι ισχύει πριν παραγάγει το εκφώνημα (πραγματολογικό/επικοινωνιακό φαινόμενο, «σημασία του/της ομιλητή-τριας»).

Συνεπαγωγή: αφορά κάτι που προκύπτει λογικά από όσα εκφράζονται ρητά στο εκφώνημα (σημασιολογικό φαινόμενο, λογικές ιδιότητες των προτάσεων, επομένως μελετάται στην σημασιολογία κυρίως).

Π.χ. (από την υπωνυμία εδώ):

Η Αμαλία ήπια ούζο.

Συνεπαγωγή (κάποιες από τις συνεπαγωγές):

Μια γυναίκα ήπια ούζο.

Μια γυναίκα έκανε κάτι.

2) Συνάντησα τη θεία σου σήμερα.

Μια προϋπόθεση: έχεις θεία

Μια συνεπαγωγή : συνάντησα μια γυναίκα

Yule (1996 : 25) : « οι ομιλητές έχουν προϋποθέσεις και οι προτάσεις συνεπαγωγές».

Παράδειγμα: Διαφήμιση με προϋπόθεση της ετεροσεξουαλικότητας και ετεροκανονικότητας

<https://look.athensvoice.gr/look/lifestyle/655763/oi-9-kalyteres-diafimiseis-aromaton-poy-afisan-epohi/>

Προϋποθέσεις (αυτά που η/ο ομιλήτρια-τής θεωρεί ως υπάρχουσες καταστάσεις και γεγονότα που έχουν γίνει, ακόμη και να είναι εντελώς λανθασμένα):

Hello Ladies, look at your man, now back to me:

Υπάρχουν γυναίκες και άντρες.

Οι γυναίκες έχουν άντρα σύντροφο (your)

Οι γυναίκες έχουν τη δυνατότητα να δουν τον άντρα τους και τον άντρα της διαφήμισης ταυτόχρονα.

Sadly, he isn't me:

Ο άντρας τους δεν είναι ο άντρας της διαφήμισης (προϋπόθεση, που ενεργοποιείται από τη λέξη *sadly*)

Και συνεπαγωγή (ετεροκανονιστικά): το ότι δεν είναι ο άντρας τους ο άντρας της διαφήμισης είναι λυπηρό (και για αυτές, ίσως). Οι γυναίκες (πρέπει να) επιθυμούν αυτόν τον άντρα.

Επιτέλεση του «τέλειου αρσενικού» (και με σημειολογικά στοιχεία της εικόνας)

But if he *stopped* using lady scented body wash: εάν σταματήσει να... => ο άντρας τους τώρα χρησιμοποιεί αφρόλουτρο με γυναικείο άρωμα.

and *switched* to Old Spice he could smell like he's me: εάν αλλάξει σε...: δεν χρησιμοποιεί τώρα το διαφημιζόμενο προϊόν που δεν είναι γυναικείο.

Το ρήμα «σταματώ» και «αλλάζω», προϋποθέτουν ένα προηγούμενο γεγονός και έτσι είναι «ενεργοποιητές προϋπόθεσης» (Λεκάκου-Τοπιντζή, σελ. 297)

Συνεπαγωγή: Το Old spice μυρίζει σαν αυτόν

Επομένως είναι επιθυμητό να είναι αυτός ο άντρας τους

anything is possible *when your man* smells like old spice and *not a lady*.

Ο άντρας τους μυρίζει γυναίκα.

Δεν υπάρχει άλλο ενδιάμεσο άρωμα μεταξύ του αντρικού και του γυναικείου

Συνεπαγωγή : αφού δεν μυρίζει old spice μυρίζει γυναίκα. Δεν υπάρχει κανένα άλλο αφρόλουτρο που να είναι αντρικό και να μυρίζει αντρικά.

Στη διαφήμιση αυτή, δεν υπάρχει άλλος κόσμος από τον ετεροκανονικό και ετεροσεξουαλικό. Τίποτε ενδιάμεσο στην επιθυμία από την επιθυμία μιας γυναίκας για έναν άντρα και από έναν άντρα που τον επιθυμούν οι γυναίκες.

«Η ετεροκανονικότητα είναι κεντρικός άξονας γύρω από τον οποίο τα ετεροσεξουαλικά υποκείμενα δομούν –και μιλούν «φυσικά»– για τη δική τους σεξουαλικότητα, αλλά και αυτή των άλλων, σαν να είναι δεδομένη και αδιαπραγμάτευτα ετεροσεξουαλική.» «Κατασκευάζονται από τη γλώσσα και η ετεροφυλόφιλη επιθυμία φυσικοποιείται και(επανα)λαμβάνεται ως αυτονόητη».

(Ιωαννίδου 2017)* Πρβλ. και Λεκάκου-Τοπιντζή 343-345 και 349-350 (απόσπασμα για την ετεροκανονικότητα).

Ιωαννίδου, Ο. 2017. «Αγάπη μου συρρίκνωσα τον ανδρισμό σου: Ετεροκανονικότητα και ομοερωτική επιθυμία εντός του κοινωνικού θεσμού του γάμου», *AWPEL* 1(1): 23-51.

Βεβαίως, υπάρχει και το σχόλιο της ειρωνείας, ότι όλο αυτό λέγεται ως ειρωνεία και καρικατούρα. Ωστόσο αυτό δεν αναιρεί ότι και η ειρωνεία βασίζεται στις παραπάνω προϋποθέσεις και συνεπαγωγές.

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

Βασική μονάδα της πραγματολογίας είναι η **γλωσσική πράξη**.

Γλωσσική πράξη/λεκτική πράξη [speech act] (άλλες μεταφράσεις: *ενεργήματα, ομιλιακές πράξεις, Κανάκης 2007*)

(Και από Λουκάκου Τοπιντζή: 297-304)

https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=34

Στο πλαίσιο της κοινωνικής μας αλληλεπίδρασης χρησιμοποιούμε τον λόγο για να κάνουμε κάποια πράγματα, δηλαδή επιτελούμε γλωσσικές πράξεις, όπως είναι οι υποσχέσεις, οι παρακλήσεις, οι εντολές, οι ευχαριστίες, οι απολογίες κλπ.

Αντίθετα με την κρατούσα γλωσσολογική άποψη της εποχής του ότι η γλωσσική σημασία εξαντλείται στην περιγραφική δυνατότητα της γλώσσας, ο **J. L. Austin**, σε μια σειρά διαλέξεων το 1955 στο Πανεπιστήμιο του Harvard των ΗΠΑ, χαρακτήρισε την άποψη αυτή ως περιγραφική πλάνη και ανέδειξε τον διαπροσωπικό και κοινωνικό ρόλο που υπηρετεί η χρήση της γλώσσας κατά την επικοινωνία.

Υποστήριξε δε ότι παράλληλα με τα διαπιστωτικά εκφωνήματα [constative utterances], όπως, π.χ. *Η γάτα είναι στο χαλί*, που περιγράφουν μια κατάσταση πραγμάτων, υπάρχουν και τα επιτελεστικά, μέσω των οποίων η ομιλήτρια κάνει κάτι. Π.χ. με το εκφώνημα *Ευχαριστώ για τα λουλούδια*, η ομιλήτρια ευχαριστεί την/τον ακροάτρια-τή για το δώρο του, ή με το *Υπόσχομαι να το θυμηθώ* δίνει μια υπόσχεση. Η κατηγορία των επιτελεστικών εκφωνημάτων *συχνά συνδέεται με μια κοινωνική σύμβαση*, οπότε το εκφώνημα έχει εξαιρετικά συμβατικό χαρακτήρα, όπως π.χ. το *Βαπτίζεται η δούλη του Θεού* κατά το θρησκευτικό μυστήριο της βάπτισης επιτελεί και την πράξη της βάπτισης από τον ιερέα.

Οι γλωσσικές πράξεις **επιτελούνται ρητά** όταν η ομιλήτρια χρησιμοποιεί μια **γλωσσική έκφραση, ρηματική κυρίως, που αναφέρεται στην πράξη που επιτελείται, όπως είναι η χρήση του ρήματος υπόσχομαι στο παράδειγμα Υπόσχομαι να το θυμηθώ**. Η υπόσχεση επιτελείται **και υπόρρητα** αν η ομιλήτρια πει **Θα το θυμηθώ** οπωσδήποτε στην κατάλληλη περίπτωση επικοινωνίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα δύο εκφωνήματα έχουν την ίδια σημασία ή επικοινωνιακή βαρύτητα. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι το δεύτερο εκφώνημα, σε μια διαφορετική περίπτωση επικοινωνίας, θα μπορούσε να περιγράφει μια μελλοντική κατάσταση πραγμάτων, θα μπορούσε δηλαδή να χαρακτηριστεί ως διαπιστωτικό, παρά επιτελεστικό. Για τον λόγο αυτό ο Austin, στη συνέχεια του έργου του, υποστήριξε ότι και τα διαπιστωτικά εκφωνήματα αποτελούν μια κατηγορία των επιτελεστικών, με την έννοια ότι και το να περιγράφει, να βεβαιώνει ή να δηλώνει κάτι η ομιλήτρια, είναι και αυτό ένα είδος γλωσσικής πράξης. Επομένως, κατά την εξέλιξη της θεωρίας, η διάκριση μεταξύ διαπιστωτικών και επιτελεστικών εκφωνημάτων εγκαταλείφθηκε.

Στο πλαίσιο της εξέλιξης αυτής ο Austin υποστήριξε ότι κάθε εκφώνημα, ως έκφραση μιας γλωσσικής πράξης, επιτελεί επί της ουσίας, **τρία διαφορετικά είδη πράξεων**: (α) τη **λεκτική/εκφωνητική πράξη [locutionary act]**, δηλ. ένα εκφώνημα με σημασία. Το ότι η ομιλήτρια λέει κάτι που έχει γλωσσική σημασία συνιστά από μόνο του μια πράξη, τη λεκτική,

(β) **την προσλεκτική πράξη [illocutionary act]**, δηλ. την πράξη που επιτελεί η ομιλήτρια ενώ λέει κάτι. Ταυτίζεται με την προσλεκτική δύναμη/ισχύ του εκφωνήματος, δηλαδή την επικοινωνιακή πρόθεση του/της ομιλητή/τριας για την πράξη που θέλει να επιτελέσει. Π.χ. όταν η ομιλήτρια λέει **Θα το θυμηθώ οπωσδήποτε**, το εκφώνημά της «μετράει» ως **υπόσχεση** σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, ενώ σε μια άλλη μπορεί να «μετράει» ως **πρόβλεψη**. Το πώς «μετράει» ένα εκφώνημα αποτελεί την **προσλεκτική ισχύ/δύναμή του [illocutionary force]**,

και (γ) **την απολεκτική/υπερ-λεκτική πράξη**, δηλ. την πράξη που επιτελεί η ομιλήτρια με το να λέει κάτι το οποίο επιφέρει κάποιες συνέπειες ή αποτελέσματα στα αισθήματα, τις σκέψεις ή τις πράξεις του ακροατή της. Π.χ. το εκφώνημα **Η**

σούπα καίει μπορεί να επιτελέσει την απολεκτική πράξη της καθυστέρησης της κατανάλωσής της στη συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά μπορεί και όχι. **Ενώ η λεκτική και, κυρίως, η προσλεκτική πράξη συνδέονται άμεσα με την πρόθεση της ομιλήτριας (δηλ. τί επιδιώκει να κάνει), το αποτέλεσμα της απολεκτικής πράξης δεν εμπίπτει στον έλεγχό της.**

Αναγκαίος όρος για την κατανόηση ενός εκφωνήματος είναι να αναγνωρίσει η/ο ακροάτρια-τής την προσλεκτική ισχύ/δύναμη του **βάσει των συνθηκών επιτυχίας [felicity conditions] που αυτή προϋποθέτει.** Π.χ. προϋπόθεση για την επιτυχή επιτέλεση της γλωσσικής πράξης της βάπτισης (Βαπτίζεται η δούλη του Θεού Θεοδώρα) είναι το παιδί να μην έχει ήδη όνομα, ο/η ομιλητής-τρια να είναι ιερέας και η διαδικασία που ακολουθείται να είναι η προβλεπόμενη στον κατάλληλο χώρο κλπ. Για την επιτυχή επιτέλεση της διαταγής Πάρε τα ψώνια από το αυτοκίνητο πρέπει η ομιλήτρια να επιθυμεί την εκτέλεση της εντολής, η/ο ακροάτρια-τής να έχει τη δυνατότητα να την εκτελέσει (π.χ. να μην είναι διετές νήπιο ή ολικά ανάπηρος άνθρωπος) και, βεβαίως, να υπάρχουν ψώνια και αυτοκίνητο, διαφορετικά η εντολή δεν μπορεί να εκτελεστεί. Για την επιτέλεση μερικών προσλεκτικών πράξεων απαραίτητη είναι η προσλεκτική υιοθέτησή τους [illocutionary uptake] από την/τον ακροάτρια-τή. Π.χ. όταν η ομιλήτρια στοιχηματίζει λέγοντας Πάω στοίχημα 10 ευρώ ότι πάλι θα αναβάλεις τον οδοντίατρο, το στοίχημα δεν ισχύει αν η/ο ακροάτρια-τής δεν απαντήσει Εντάξει ή Το πάω ή Μέσα, κ.λπ.

<http://www1.aegean.gr/social-anthropology/canakis/Courses%20offered/Pragmatics/Searle%27s%20taxonomy.htm>

Στον παρακάτω πίνακα συγκρίνονται αναλυτικά οι συνθήκες επιτυχίας για παρακλήσεις ή αιτήματα και προειδοποιήσεις.

Συνθήκες	Παράκληση / αίτημα	Προειδοποίηση
Λογικό περιεχόμενο	Μελλοντική πράξη Π του ακροατή (A)	Μελλοντικό γεγονός Γ
Προπαρασκευαστική συνθήκη	- ο Ο πιστεύει ότι ο Α μπορεί να κάνει την Π - Δεν είναι προφανές ότι ο Α	ο Ο νομίζει ότι το Γ θα συμβεί και ότι δεν συμφέρει τον Α

	θα έκανε την Π χωρίς να του ζητηθεί	2. ο Ο νομίζει ότι δεν είναι προφανές στον Α ότι θα συμβεί το Γ
Συνθήκη ειλικρινείας	ο Ο θέλει να κάνει ο Α την Π	ο Ο πιστεύει ότι το Γ δεν συμφέρει τον Α
Ουσιαστική συνθήκη	Μετράει ως προσπάθεια του Ο να ωθήσει τον Α να κάνει την Π	Μετράει ως δέσμευση ότι το Γ δεν συμφέρει τον Α

Επειδή ο Austin επικέντρωνε την προσοχή του στις επιτελεστικές πράξεις που έχουν ένα τελετουργικό χαρακτήρα, επιθυμώντας έτσι να τονίσει την κοινωνική διάσταση της γλωσσικής σημασίας, θεώρησε ότι αυτές είναι κοινωνικά συμβατικές και η ισχύς τους άμεσα αναγνωρίσιμη από την/τον ακροάτρια-τή, όπως π.χ. στο παράδειγμα της βάπτισης. Η συμβατικότητα της προσλεκτικής ισχύος συνδέεται επίσης με τη γλωσσική μορφή: οι καταφατικές / αποφατικές προτάσεις συνήθως έχουν την ισχύ της δήλωσης (π.χ. Η γάτα είναι στο χαλί), οι ερωτηματικές έχουν την ισχύ της αναζήτησης πληροφορίας (π.χ. Τί ώρα είναι;), οι προστακτικές έχουν την ισχύ της εντολής (π.χ. Πάρε τα ψώνια από το αυτοκίνητο). **Ωστόσο, δεν υπάρχει σχέση ένα-προς-ένα μεταξύ γραμματικής δομής και προσλεκτικής ισχύος ενός εκφωνήματος.** Π.χ. Η γάτα είναι στο χαλί έχει την ισχύ της προειδοποίησης και όχι διαπίστωσης σε μια περίπτωση όπου μια βρώμικη γάτα βρίσκεται πάνω σε ένα πανάκριβο χαλί. Τι ώρα είναι; έχει την ισχύ της επίκρισης και όχι ερώτησης αν εκφωνείται από τον γονιό εφήβου όταν αυτός επιστρέφει σπίτι του τις πρώτες πρωινές ώρες. Πάρε ένα σοκολατάκι έχει την ισχύ της προσφοράς, και όχι της εντολής, στην ανάλογη περίπτωση επικοινωνίας.

Ανάγκη συστηματοποίησης των γλωσσικών πράξεων, καθώς εν δυνάμει απεριόριστες:

Κατηγοριοποίηση των γλωσσικών πράξεων από Searle (1976):

Searle, J. 1976. "The Classification of Illocutionary Acts". *Language and Society* 5: 1–24.

Κατά τον Searle υπάρχουν μόνο πέντε βασικά είδη λεκτικών πράξεων:

1. **Βεβαιωτικές / αποφαντικές ή δηλωτικές** (assertives / representatives): με τις οποίες ο/η ομιλητής-τρια δηλώνει, ισχυρίζεται και γενικά αναλαμβάνει την ευθύνη για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης που εκφωνεί. Περιγράφουν μια κατάσταση πραγμάτων. Παραδείγματα: *δηλώσεις, ισχυρισμοί, συμπεράσματα*, κλπ. *Αυτό είναι ένα γερμανικό αυτοκίνητο. Ο Γιάννης έκλεψε την τσάντα μου.*
2. **Κατευθυντικές** (directives): με τις οποίες ο/η ομιλητής-τρια προσπαθεί να κατευθύνει (πείσει, ωθήσει) την/τον ακροάτρια-τή να κάνει ή να μην κάνει κάτι. Παραδείγματα: *παρακλήσεις, παραγγελίες, προσκλήσεις, διαταγές, προτάσεις*, κλπ. *Μπορείς να κλείσεις το παράθυρο; Έλα μέσα να σε δω. Φέρε μου νερό.*
3. **Δεσμευτικές** (commissives): με τις οποίες ο/η ομιλητής-τρια δεσμεύεται (αναλαμβάνει την υποχρέωση) να κάνει μελλοντικά ο ίδιος κάτι. Παραδείγματα: *υποσχέσεις, απειλές, προσφορές*, κλπ. *Θα σε πάω σινεμά αύριο. Θα σε απολύσω αν αργήσεις ξανά. Θέλεις κάτι να πεις;*
4. **Εκφραστικές** (expressives): με τις οποίες ο/η ομιλητής-τρια εκφράζει τα συναισθήματα και τη στάση του. Παραδείγματα: *συγχαρητήρια, έπαινοι, συλλυπητήρια, απολογίες, παράπονα*, κλπ. *Το γεύμα ήταν εξαιρετικό. Λυπάμαι ειλικρινά για ότι συνέβη. Μπράβο σου, Μαρία! Κρίμα που δε θα έρθεις.*
5. **Διακηρυκτικές** (declarations): οι οποίες θεωρείται πως επιφέρουν μια συγκεκριμένη αλλαγή στην τάξη πραγμάτων στο περιβάλλον (τον κόσμο). Παραδείγματα: *διορισμοί, βαπτίσεις, καταδίκες, απολύσεις*, κλπ. *Σε διορίζουμε πρόεδρο. Απολύεσαι! Καταδικάζεσαι σε 3 χρόνια φυλάκιση.*

Παράδειγμα δεσμευτικής-κατευθυντικής πράξης κυριολεκτικής και μη κυριολεκτικής: π.χ. « Αν το ξανακάνεις αυτό, θα σε σκοτώσω» Απειλή: θα σε σκοτώσω. Κατευθυντική: Μην το ξανακάνεις αυτό.

Οι συνθήκες επιτυχίας των κυριολεκτικών δεσμευτικών-κατευθυντικών πράξεων απειλής είναι οι εξής (Searle 1975, Salgueiro 2010*):

Προπαρασκευαστικές συνθήκες: «ο/η αποδέκτης-τρια έχει λόγους να πιστεύει ότι ο/η ομιλητής-τρια μπορεί να φέρει σε πέρας την απειλή που εκφωνεί»

Συνθήκες ειλικρίνειας: ο/η ομιλητής-τρια επιθυμεί πράγματι να κάνει την πράξη για την οποία δεσμεύεται, εκτός εάν ο/η αποδέκτης-τρια ικανοποιήσει τον όρο που τίθεται. Ο/η ομιλητής-τρια επιθυμεί πράγματι να προχωρήσει ο/η αποδέκτης-τρια στην μελλοντική πράξη που τίθεται.

Ουσιαστική συνθήκη: ο/η ομιλητής-τρια δεσμεύεται για την απειλητική δράση, με στόχο να ωθήσει τον/την αποδέκτη-τρια να εκπληρώσει τον όρο, το αίτημα που ο/η ομιλητής-τρια του θέτει.

Ωστόσο, η παραπάνω πράξη εκφωνείται πολλές φορές ως μη κυριολεκτική απειλή, ως έμμεση γλωσσική πράξη παραπόνου, διαμαρτυρίας ή απλά πειράγματος. Και οι συνομιλητές βασίζονται υπόρρητα για την ερμηνεία της προσλεκτικής δύναμης στο ότι δεν υπάρχει η συνθήκη ειλικρίνειας ως προς την επιθυμία πράγματι να κάνει την πράξη για την οποία δεσμεύεται.

* Salgueiro, Antonio Blanco. 2010. "Promises, Threats, and the Foundations of Speech Act Theory." *Pragmatics* 20(2):213-228.

*Searle, J. 1975. Indirect Speech Acts. in Peter Cole and Jerry L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics* Vol. 3: *Speech Acts*, Academic Press, 59–82.

Η παραπάνω συζήτηση συνδέεται με τη διαπίστωση **ότι οι γλωσσικές πράξεις μπορούν να έχουν ευθεία/άμεση και πλάγια προσλεκτική ισχύ [direct/ indirect illocution].**

Άμεση: αντιστοιχία δομής και λειτουργίας. Αλλιώς έμμεση.

Π.χ.

η ευθεία προσλεκτική ισχύς του εκφωνήματος *Τί ώρα είναι*, όπως συζητήθηκε παραπάνω, είναι η αναζήτηση πληροφορίας, ενώ η πλάγια είναι η επίκριση.

Ξέρεις να αλλάζεις λάστιχα;

A. _____ (άμεσα)

B. _____ (έμμεσα)

Που είναι το συρραπτικό;

A. Ερώτηση σχετικά με τη θέση του συρραπτικού (άμεσα)

B. .... (έμμεσα)

Γ. .... (έμμεσα)

(Κανάκης) Επίσης, εξετάστε τους πολλούς έμμεσους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να ζητήσουμε από κάποιον να κλείσει την πόρτα:

1. Θέλω να κλείσεις την πόρτα.
2. Θα σου ήμουν υπόχρεος αν έκλεινες την πόρτα.

3. Μπορείς να κλείσεις την πόρτα;
4. Θα ήταν δυνατόν να κλείσεις την πόρτα;
5. Θα μπορούσες ίσως να κλείσεις την πόρτα;
6. Δεν κλείνεις την πόρτα (σε παρακαλώ);
7. Θα σε πείραζε πολύ να κλείσεις την πόρτα;
8. Θα σου ήταν πολύ δύσκολο να κλείσεις την πόρτα;
9. Θα έπρεπε να κλείσεις την πόρτα.
10. Δε θα ήταν καλύτερα να κλείσεις την πόρτα;
11. Μπορώ να σου ζητήσω να κλείσεις την πόρτα;
12. Λυπάμαι που θα πρέπει να σου ζητήσω να κλείσεις την πόρτα.
13. Μήπως ξέχασες την πόρτα;
14. Κάνε μου τη χάρη και κλείσε την πόρτα (σε παρακαλώ).
15. Μπάζει!
16. Θα πουντιάσουμε!

Ωστόσο αυτή η εξέλιξη της θεωρίας των γλωσσικών πράξεων, για την οποία κυρίως υπεύθυνος είναι ο Searle (1969), εστιάζει περισσότερο στην πρόθεση της ομιλήτριας να επιτελέσει μια συγκεκριμένη γλωσσική πράξη παρά στην κοινωνική και γλωσσική σύμβαση που ακολουθείται προκειμένου να επιτελεσθεί η πράξη αυτή. Η έννοια της προθετικότητας, καθώς και της απόστασης μεταξύ του τί λέει η ομιλήτρια από το τί εννοεί, μελετάται εκτενέστερα στο πλαίσιο της θεωρίας του συνομιλιακού υπονοήματος του Grice (1975).

Grice, H. P. 1975. Logic and Conversation. In Peter Cole and Jerry L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics Vol. 3: Speech Acts*, Academic Press, 41-58.

Η περισσότερη βιβλιογραφία που είναι σημειωμένη με κίτρινο υπάρχει στον υποφάκελο Αναγνώσματα. Δεν είναι υποχρεωτική για τις εξετάσεις. Αλλά δίνονται κάποια κλασσικά άρθρα για ανάγνωση, εφόσον σας ενδιαφέρει.

Αντιθέτως, να επαναλάβω ότι οι παραπομπές με τουρκουάζ χρώμα είναι στην ύλη της εξέτασης. (Ως προς τις σελίδες από τις Λεκάκου –Τοπιντζή, εάν έχετε άλλο από τα προτεινόμενα βιβλία, θα πάτε βεβαίως στα αντίστοιχα κεφάλαια του θέματος του μαθήματος).